

Nr. 63, mei 2018

De Gijzelkamer

Nieuwegracht 27

De
G
o
o
n
e
e
n
s
t

Colofon

Onderzoek en tekst Nieuwegracht 27: *Ben van Spanje*
onderzoek en tekst Utrechtse duiten: *Gerrit-Jan van Ingen*
Uitgavebegeleiding en opmaak: *Simon den Daas*.

Illustraties:

de tekeningen op pagina 4, 5, 6 en 7: *Dirk van Sichem*
de tekening van het vakwerk-schuurtje op pagina 5: *Frans Kipp*
de foto op pagina 13: *Ben van Spanje*
de foto's van de munten: *MPO, IJsselstein*
Alle overige illustraties: *Het Utrechts Archief*

Druk: *Practicum Grafimedia Groep BV, Soest*.
ISSN: 1383-0279

SteenGoed verschijnt drie maal per jaar en is een uitgave van

Lange Nieuwstraat 53, 3512 PD Utrecht
030 - 2311761
info@umf.nu
www.umf.nu

 www.facebook.com/UtrechtsMonumentenfonds

NL68 TRIO 0254 7316 78

Steun onze werkzaamheden.

Met uw bijdrage steunt u de werkzaamheden van het Utrechts Monumentenfonds. U ontvangt dan het Jaarverslag, SteenGoed, de Nieuwsbrieven en uitnodigingen voor vergaderingen, lezingen en/of excursies. De minimale bijdrage is € 27,50 per jaar en begunstigers voor het leven betalen € 450,- ineens. Draagt u onze monumenten een warm hart toe: een hogere bijdrage doneren mag natuurlijk altijd.

Als begunstiger van het UMF mag u de giften – onder bepaalde voorwaarden – af-trekken van de inkomstenbelasting. Omdat het UMF een ANBI-status heeft, is deze regeling van toepassing. Meer informatie hierover vindt u op <http://www.utrechtsmonumentenfonds.nl/content/begunstigers>

Nieuwe Gracht 27: De Gijzelkamer

Inleiding

We zijn een aantal keren in SteenGoed vanuit de Trans langs de Runnebaan gelopen, het westelijk deel van de Nieuwe Gracht tussen de Trans en de Hamburgerstraat, en hebben daar een paar huizen bekeken!. Nu gaan we daar weer eens heen en lopen door naar het pand op de hoek van de Hamburgerstraat: Nieuwe Gracht 27, genaamd De Gijzelkamer. Het vormt samen met Hamburgerstraat 40 één complex.

... Het huis behoorde oorspronkelijk bij het Provinciaal Gerechtshof en het ontleent zijn naam aan een kamer waarin personen werden vastgehouden, 'gegijzeld', voordat zij werden voorgeleid in het daar achter liggende gerechtshof.

Na de reformatie in Utrecht in 1580 werd het in het openbaar uitoefenen van godsdienstoefeningen anders dan van de Hervormde Kerk verboden. In 1584 bepaalden de Staten van Utrecht dat de kloosters geen religieuzen meer mochten opnemen. Een administrateur en een secretaris, beide monniken, namen de taak van de abt inzake het beheer van de abdijgoederen op zich.

Van 1585 tot 1587 was graaf Robert Dudley Leicester landvoogd van de Zeven Provinciën, namens de koningin van Engeland. De Nationale Synode adviseerde in 1586 de graaf om de goederen van de rooms-katholieke kerken en kloosters te onteigenen en de opbrengst te bestemmen voor de opleiding en traktementen van predikanten, schoolmeesters en koster². De Staten van Utrecht namen toen het eigendom en het beheer van de kerkelijke goederen in de provincie Utrecht over. Zo werden ook de eigendommen van de Paulusabdij in 1586 geannexeerd. De goederen van de kapittelkerken werden met rust gelaten. De kapittelheren waren vaders, broers, neven en ooms van de magistraten en ze konden toch moeilijk hun eigen familieleden onteigenen! Dat heeft Napoleon later wel gedaan.

Na het overlijden van de laatste monnik van de Paulusabdij in 1632 benoemden de Staten van Utrecht een rentmeester en een toezichthouder voor het beheer van de abdijgoederen. Enkele keren werd de rentmeester benoemd door de stadhouder. In 1799, tijdens de Bataafse republiek werd het beheer ondergebracht een algemeen domeinfonds onder het Ministerie van Financiën met een afzonderlijke rentmeester voor Utrecht.

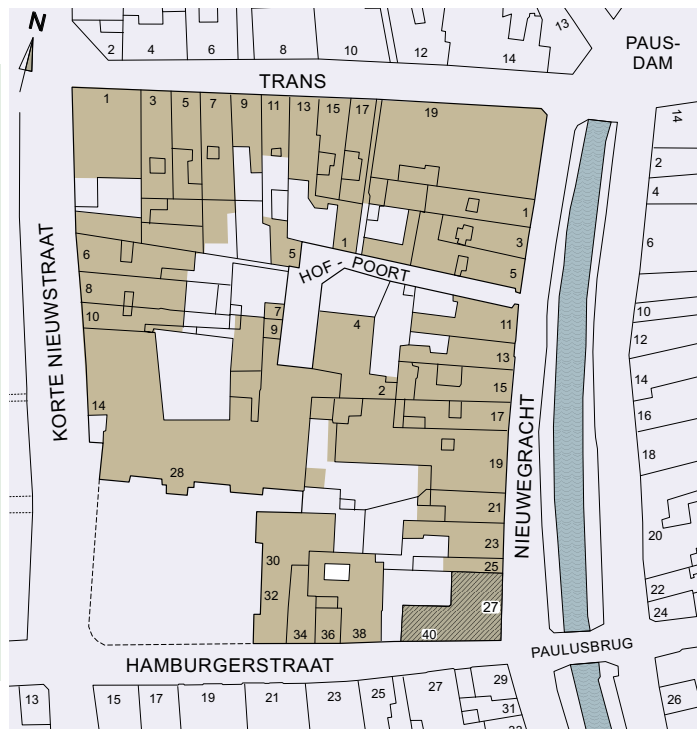
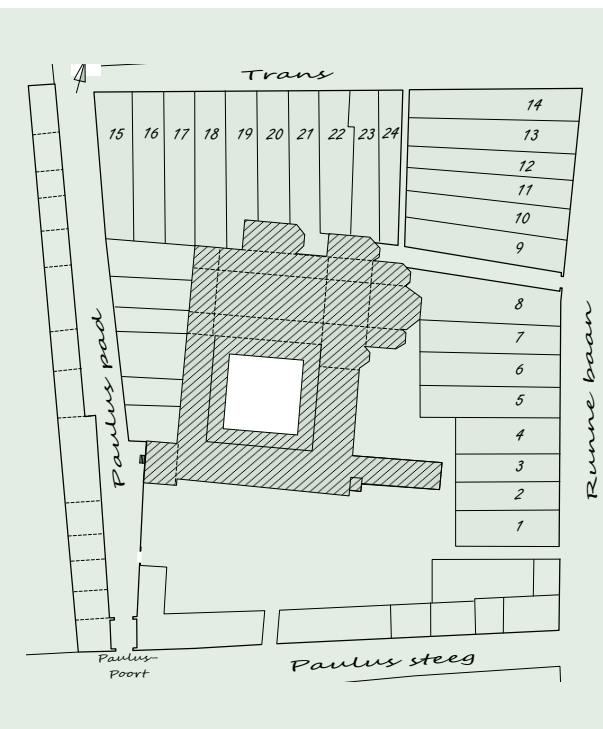
De abdij stond op het terrein begrensd door de Korte Nieuwstraat, de noordzijde van de Trans, de westzijde van de Nieuwe Gracht tussen Pausdam en de Paulusbrug en de Hamburgerstraat. Na de annexatie werden de gebouwen van de abdij in gebruik genomen door het Hof van Utrecht, de kerk werd overgedragen aan het kapittel van Oud-Munster. In het begin van de 17de eeuw werden langs de Nieuwe Gracht en de Trans, aan de noord- en de oostrand van het terrein van de voor-

malige abdij, 24 percelen uitgezet. Op 3 december 1617 zijn deze percelen in het openbaar verkocht met de verplichting om ze binnen twee jaar te bebouwen³. De huizen aan de Runnebaan vanaf Nieuwe Gracht 23 tot het pand van de voormalige sociëteit Sic Semper, op de hoek van de Trans, en de huizen aan de zuidkant van de Trans zijn dus gebouwd tussen 1618 en 1620. Nummer 25 is van latere datum, het is in 1733/34 gebouwd in een steeg tussen de nummers 23 en 27⁴.

De Paulusabdij

Een uitgebreide, lezenswaardige, geschiedenis van de Paulusabdij kunt u lezen in: De Paulusabdij, achter de muren van een Utrechts oudste klooster, Hein Hundertmark en Kaj van Vliet, Matrijs, 2010, Utrecht.

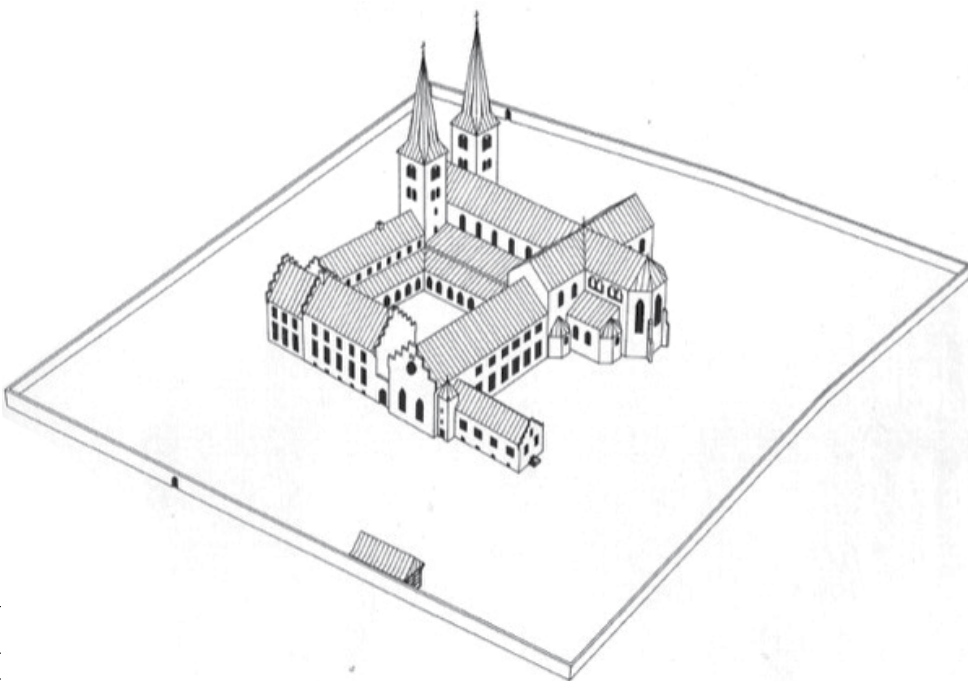
De verkaveling van het abdijterrein in huiserven in 1617 (links) is nog goed te herkennen in de huidige huisnummerplattegrond (rechts)

De situatie langs de zuidkant van het voormalige kloosterterrein

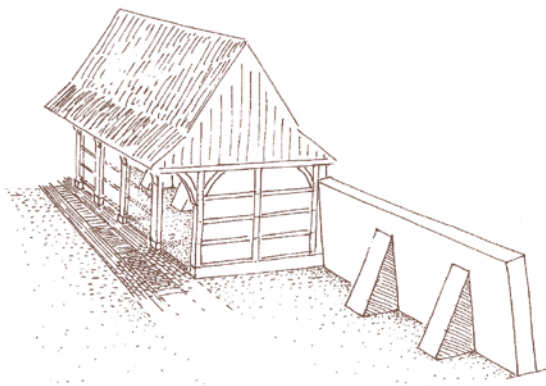
Het terrein van de Paulusabdij was ommuurd. In de loop van de tijd werden er aan de binnenkant van de muur aan de kant van de Hamburgerstraat bouwsels gezet. In een zijmuur van Hamburgerstraat 38 werden daar bij een renovatie in 1984 restanten van gevonden. In de loop van de tijd werden op de plaatsen van die bouwsels huizen neergezet. Zo zien we op een tekening van de voorgevel van het gerechtshof aan de rechterzijde de zijmuur van een huis.

In 1518 werd er op de hoek van de Nieuwe Gracht een brouwhuis gebouwd met daarnaast een washuis. In de 16de eeuw werd aan de zuid/west hoek de Pauluspoort gebouwd. Ook daarnaast verzezen bouwsels die in de loop van de tijd werden vernieuwd en uitgebreid.

De bebouwing van het abdijterrein in de veertiende eeuw

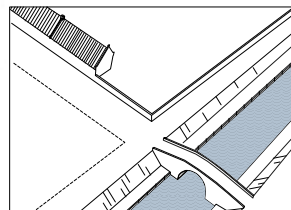
Onder: een reconstructie van de schuur zoals die tegen de zuidelijke muur werd gebouwd; sporen van de vakwerkconstructie werden in 1984 gevonden in de zijmuur van Hamburgerstraat 38

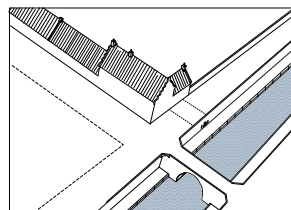
In de 19de eeuw stonden rechts van het toegangspoort naar het gerechtsgebouw de panden Hamburgerstraat 32 t/m 40. In 1837 wordt nummer 32 gesloopt ten behoeve van een vrij uitzicht op het te vernieuwen gerechtshof. In 1910 is de situatie weer gewijzigd door de bouw van het kantongerecht, haaks op het gerechtshof. Toen werden weer panden daarvoor gesloopt.

De huizen werden toen ook vernummerd. Het huidige nummer 38 is het zogenoemde Ariënshuis, het geboortehuis van Alphonse Ariëns, (Utrecht 26-4-1860 – Amersfoort 7-8-1928). Hij was een rooms-katholieke priester die een grote rol heeft gespeeld in de rooms-katholieke arbeidersbeweging in Nederland. Het huis is bouwhistorisch een interessant huis. Wellicht verschijnt daar nog eens een SteenGoed over. Nummer 40 is al in de 19de eeuw bij Nieuwe Gracht 27 getrokken. Bij de invoering van het kadaster in 1832 staat het perceel van Hamburgerstraat 40 al samengevoegd met dat van Nieuwe Gracht 27. Beide panden waren eigendom van de provincie en in gebruik bij het Provinciaal Gerechtshof.

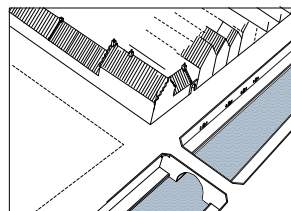
De ontwikkeling van de zuid-oosthoek van het abdijterrein bij de Paulus-brug

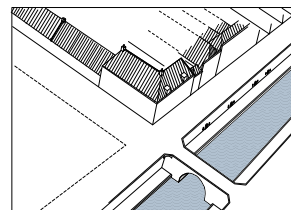
1400

1518: het brouwhuis en het washuis zijn gebouwd

1650: het abdijterrein is verkaveld en bebouwd

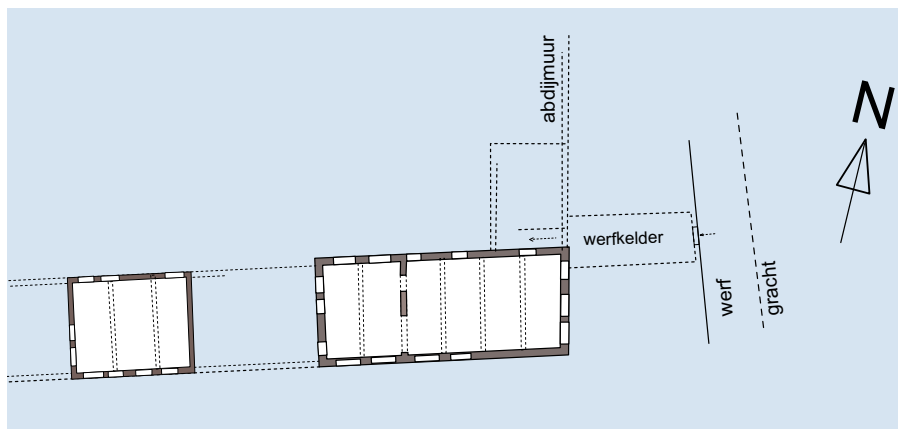
1850: Het hoekhuis is één geheel

Nieuwe Gracht 27/Hamburgerstraat 40

Nieuwe Gracht 27/Hamburgerstraat 40 is een interessant huis. Een gedeelte ervan hoorde bij het complex van de voormalige Paulusabdij en heeft een geschiedenis die terug gaat tot het jaar 1518. In de bouwhistorische opname van 1994 van Jan van der Hoeven vinden we veel informatie over de bouwhistorie⁵.

Het pand bestaat uit twee panden die zijn samengetrokken: een pand aan de Nieuwe Gracht, nummer 27, en een pand langs de Hamburgerstraat, haaks op de Nieuwe Gracht, nummer 40. Tegen de achtergevel van het pand aan de Hamburgerstraat staat een aanbouw. Het linkerdeel, op de hoek van de Hamburgerstraat, was het oude brouwhuis van de abdij. Rechts daarvan stond oorspronkelijk een aanbouw dat als washuis fungeerde. Later stond daar een gebouwtje om gevangenen van het Hof van Utrecht onder te brengen: de Gijzelkamer, vandaar de naam van het pand.

Het linkerdeel stamt uit de 15de eeuw, het is in het begin van de 16de eeuw gebouwd in het verlengde van bestaande 15de eeuwse dienstgebouwen langs de Hamburgerstraat. Dendrochronologisch onderzoek van de houten kap heeft uitgewezen dat deze stamt uit 1518. Het is een diep huis⁶ met de zijgevel evenwijdig aan de Hamburgerstraat met twee verdiepingen en een zadeldak. Met de bouw werd een

voor 1500: de eerste bebouwing op de zuidoosthoek van het abdijterrein

jaar later begonnen dan Paushuize. Opmerkelijk is dat de gevels in een vergelijkbaar patroon zijn opgetrokken als die van Paushuize: telkens een laag tufsteen en een aantal lagen baksteen. Door de bepleistering is dit nu helaas niet meer te zien. Door de situering van het brouwhuis aan de gracht kon turf makkelijk worden aangevoerd en het voor het bierbrouwen benodigde water uit de gracht worden gehaald. Wat later werd ook een werfkelder gemaakt zodat de turf en het water direct onder in het brouwhuis kon worden gebracht. Aan de noordzijde naast het brouwhuis stond een kleine aanbouw waarin de trapopgang van de werfkelder was. Deze aanbouw werd gebruikt als washuis. De complete eiken kapconstructie van het brouwhuis is nog aanwezig⁷.

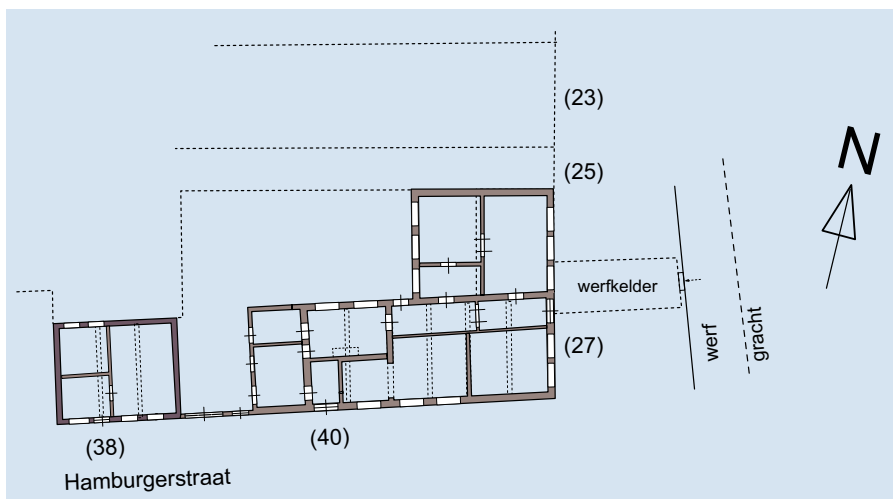
Het rechterdeel is een dwarshuis met twee beuken en twee zadeldaken evenwijdig aan de Nieuwe Gracht. Dit deel is er in de 16de eeuw bijgetrokken en grotendeels vernieuwd, waardoor over de ouderdom niets valt te zeggen. Het lijkt erop dat er een ruimte zat tussen de twee panden. Gezien de breedten van de kelders is het waarschijnlijk dat het rechterdeel oorspronkelijk smaller was dan de rechterbeuk van het huidige pand en dat er een gang of afwatering tussen zat. De kelder van het

linker deel is namelijk smaller dan die van het rechterdeel.

In de 19de eeuw zijn het pand aan de Nieuwe Gracht en het pand aan de Hamburgerstraat samengevoegd en uitgebouwd waarbij het bouwdeel langs de Nieuwe Gracht zijn huidige lijstgevel kreeg, een grote kap en schilddak evenwijdig aan de Nieuwe Gracht. Deze kap is op een primitieve manier verbonden met de oude kap⁸. De voordeur zit niet in het midden omdat de huizen waaruit het is samengesteld niet even breed waren. De deur in de Hamburgerstraat is er later in geplaatst.

In de 19de eeuw is de gevel ontpleisterd. Toen bleek dat de bakstenen gevel van het rechterdeel op slordige wijze is ingeboet in de middeleeuwse gevel van het hoekpand. Daarom moest de gevel weer worden gepleisterd om de lelijke plekken aan het oog te onttrekken⁹.

In het huis is op de begane grond is goed te zien dat het huis twee uit de 15de eeuw stammende beuken heeft. De indeling van de rechterbeuk is waarschijnlijk uit de 18de eeuw. De wanden van de keuken en de grote schoorsteenboezem zijn betegeld en stammen uit de 18de eeuw.

De huidige bebouwing op de zuidoosthoek van het voormalige abdijterrein

De pijnbank

In vroeger eeuwen was het nog gewoon om verdachten te pijnigen om ze hun, al dan niet vermeende, misdaden te laten bekennen. Het Hof van Utrecht had ook een pijnkamer. Die was eerst in het gebouw van het Hof maar later waarschijnlijk in de voormalige brouwerij, waar ook de gijzelkamer was. Martelen als methode om een bekentenis af te dwingen, is in 1798 afgeschaft. In 1738 werd er nog gemarteld. In dat jaar schrijft de toenmalige eigenaar en bewoner van Nieuwe Gracht 19, Johannes Röell, dat de substituut-generaal van het Hof van Utrecht bij hem was gekomen en hem heeft verzocht te willen zorg dragen dat zijn werkvolk niet komt luisteren of kijken als er s'middags in de gijzelkamer een vrouw op de pijnbank wordt gelegd¹⁰.

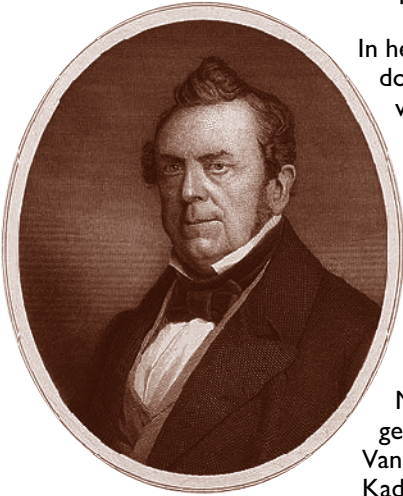
Eigenaren

Na de annexatie in 1586 was de provincie Utrecht tot 1837 eigenaar van dit pand. Daar het pand in vergelijking met andere Utrechtse huizen relatief laat particuliere eigenaren kreeg, heeft het tot nu maar een paar eigenaren gehad.

1837 Gerrit Johan van Mansvelt

In 1837 werd het gebouw van het Hof van Utrecht verbouwd naar het ontwerp van Christiaan Kramm. Een aantal jaren later schrijft Van der Monde¹¹: 'Aan de noordzijde, (van de Hamburgerstraat) ter plaatse waar de Paulusabdij eenmaal stond, verrees in 1839 een Paleis van Justitie.....voorzien van een ruim voorplein, met een fraai hek afgesloten, hetwelke de rij oude, vervallen woningen vervangt...'

De gebouwen die langs de Hamburgerstraat stonden werden dus toen gesloopt. Een van die, volgens Van der Monde oude en vervallen, woningen – en wel nummer 32 – was het eigendom van Van Mansvelt evenals de resten van de muur om het terrein van het gebouw. Langs de Runnebaan en de noordzijde van de Trans was deze muur al in 1620 verwijderd toen daar huizen werden gebouwd. Langs de Hamburgerstraat en de Korte Nieuwstraat werden op de fundering van de muur ijzeren hekken geplaatst en een statige poort. Architect Kramm heeft nummer 32 laten slopen om vrij zicht te krijgen op de gevel van het verbouwde gerechtshof.

Architect Christiaan Kramm

In het kadaster staan in 1832 de gearceerde gebouwen genoemd als in eigendom van het Hof van Utrecht. Na diverse verbouwingen en nieuwbouw van het kantongerecht zijn de huizen in dit deel van de Hamburgerstraat vernummerd. In 1832 was Hamburgerstraat 32 eigendom van Aletta Elisabeth van Pesch, weduwe van Dirk Anthony Reitz (* 27-5-1763 † 25-8-1813). Deze kocht in 1795 en 1795 meerdere panden uit de nalatenschap van Jacob Evert van Muijden. Niet gevonden is hoe Reitz in bezit kwam van dit pand, dat behoorde bij het Hof van Utrecht. Aletta en Dirk zijn op 1 juni 1788 in de Waalse Kerk in Utrecht getrouwd. Dirk overleed op 25 augustus 1832, Aletta op 3 juni 1832 te Utrecht¹².

In het kadaster is opgetekend dat Aletta het pand verkocht aan Van Mansvelt, helaas is geen kopie van de koopakte ingeschreven, zoals voorgeschreven was, noch is een datum genoteerd. We weten dus niet wanneer Van Mansvelt het pand heeft gekocht, de betreffende koopakte is niet in het Kadaster overgeschreven, dus een koopdatum ontbreekt. Van Mansvelt, nog ongehuwd, woonde er in 1830 met 2 dienstboden. Ook is niet gevonden hoe Dirk Anthony Reitz in het bezit is gekomen van dit huis.

In de notulen van Gedeputeerde Staten van 11 april 1837 lezen we dat Walraven Robbert, baron van Heeckeren en Brandsenburg, lid Gedeputeerde Staten, en mr. Jan de Kock, griffier, werden gemachtigd om notarieel een ruil en afstand te doen regelen met Gerrit Johan van Mansvelt en de voorgedragen schikkingen met de heer graaf van Limburg Stirum. De daarbij staande toelichting luidt:

1) *De ruiling en afstand wederzijds te doen door deze provincie en de heer Johan van Mansvelt, tengevolge daarvan door laatst gemelde aan de provincie Utrecht zal worden afgestaan een huis aan de Hamburgerstraat belendende aan het nieuwe Hof van Justitie daar en tegen namens de Provincie van opgemelde heer Van Mansvelt wordt gecedeerd de huysinge genaamd De Gijselkamer, gelegen op de hoek van de Romerburgerstraat en de Nieuwegracht met bijbetaling van f 8000,00 door de Provincie.*

2) *Het vaststellen van een overeenkomst over het wegbreken van een scheidsmuur tussen hetzelfde gerechtshof en de betrokken heer Graaf van Limburg Stirum mitsgaders omtrent van de uitgang zijner stal¹³.*

Gezicht op het Hof Provinciaal met rechts de zijgevel van het oorspronkelijke huis Hamburgerstraat 32.

Gezien het bedrag dat de provincie op de ruil toelegt is het merkwaardig dat Van der Monde het heeft over 'een rij oude, vervallen woningen'.

Frederik Govert Graaf van Limburg Stirum woonde op Nieuwe Gracht 17. Kennelijk had hij, net als de eigenaren van Nieuwe Gracht 19¹⁴, een uitweg via de vroegere steeg tussen Nieuwe Gracht 23 en het hoekhuis, Nieuwe Gracht 27.

Op de 18 april vindt de ruiling plaats. in de betreffende akte staat: *In eigendom verkregen van de heeren Walraven Robbert Baron van Heeckeren van Brandsenburg en mr. Jan de Kock, als gemachtigden van de Gedeputeerde Staten van Utrecht, handelende voor en ten behoeve van de provincie ingevolge een akte van ruiling en afstand op den 18e april 1837 en door verbouwing en nieuwe stichting in deszelfs tegenwoordige staat gebracht*¹⁵. Van Mansvelt heeft kennelijk ook nog bij de provincie geld geleend om het huis te verbouwen, want bij de verkoop na zijn dood in 1860, is griffier mr. Jan de Kock weer aanwezig bij de overdracht aan de nieuwe eigenaar. De betreffende overdrachtsakte vermeldt: *'medeverkoper Mr. Jan de Kock, griffier van de Provinciale Staten van Utrecht, in verband met een verleende hypotheek ten behoeve van de verbouwing in de tegenwoordige staat gebracht'*.

De verbouwing die door Jan van der Hoeven wordt gesitueerd in de 18de eeuw is wellicht rond 1837 door Van Mansvelt gebeurd.

In het besluit van Gedeputeerde Staten noch in de akte van overdracht staat om welk huis in de Hamburgerstraat het gaat. Daar Van Mansveld eigenaar was van Hamburgerstraat 32 en dit huis het zicht zou belemmeren op het verbouwde gerechtsgebouw, is het logisch dat het om Hamburgerstraat 32 gaat.

Zo werd op 18 april 1837 Gerrit Johan van Mansvelt, inspecteur c.q. ontvanger stedelijke belasting, van dat jaar, de eerste particuliere eigenaar van dit pand. Van Mansvelt (Utrecht 1798 – 1860) is getrouwd in 1832 in Den Haag met Johanna Wilhelmina Pauw van der Breggen.

1860 Johanna Wilhelmina Pauw van Breggen, weduwe van G.J. van Mansvelt.

Van Mansvelt overleed op 15 januari 1860 en liet een meerderjarige dochter, drie minderjarige dochters en een minderjarige zoon na. De erfenis bestond uit het huis aan de Nieuwe Gracht ter waarde van f 20.000,00, een grafkelder op de derde rij, nummer 30, in de grafheuvel op de begraafplaats Kovelswade ter waarde van f 100,00 en warmoezeniersland in het gerecht Catharijne ter waarde van f5.000,00¹⁶.

1860 mr. Willem Johannes Marie Bosch van Oud Amelisweerd

De weduwe verkoopt niet lang daarna het huis, en wel op 6 augustus 1860, voor f20.000,00 aan mr. Willem Johannes Marie Bosch van Oud Amelisweerd. De weduwe Johanna van Mansvelt overlijdt op 10 mei 1872 te Utrecht¹⁷.

Mr. Willem Johannes Marie Bosch van Oud-Amelisweerd, curator van de universiteit te Utrecht en lid van Gedeputeerde Staten van Utrecht. (* Utrecht 22 mei 1829 † Utrecht 29 augustus 1899). Hij was getrouwd op 31 augustus 1859 te Utrecht met jonkvrouw Anna Catharina van de Poll. Hij was de zoon van Paulus Wilhelmus Bosch van Drakestein. Deze was in de Franse tijd adjoint-maire (wethouder) van Utrecht. We kwamen hem tegen in de beschrijving van de geschiedenis van Sic Semper in SteenGoed 52¹⁸. Hij kocht voor zijn zoon Willem Oud-Amelisweerd, zodat deze de titel 'van Oud-Amelisweerd' aan zijn naam kon toevoegen. In die tijd was het gebruikelijk dat lieden met voldoende financiën en connecties door de aankoop van een landgoed zichzelf met een dubbele naam een schijn van adel gaven. Zijn vader had dat gedaan met de aankoop van Drakestein. Prinses Beatrix heeft het landgoed in 1959 van Frederik Lodewijk Bosch van Drakestein, een nazaat van Paulus, gekocht. Willem heeft tweemaal bij koning Willem I een rekwest ingediend om in de adelstand te mogen worden verheven! Zijn tweede verzoek werd zowaar ingewilligd en zo werd hij in 1829 in de (lage) adelstand verheven met de erfelijke titel van jonkheer.

Willem Bosch was op 31 augustus 1859 onder huwelijkse voorwaarden getrouwd. Hij had het pand buiten de gemeenschap van goederen met eigen geld gekocht. Bij zijn huwelijk schonk hij zijn vrouw de helft van het pand. Zij hebben er samen 40 jaar gewoond. Na zijn dood op 29 augustus 1899 kreeg zij het vruchtgebruik van zijn helft. Hij liet vier zonen en een dochter na. Een zoon, Paul Louis, was orde geestelijke te Grave, hij zag af van zijn erfdeel. Zijn weduwe bleef tot haar dood nog 17 jaar daar wonen.

Erfdienstbaarheid

Bijzonder is de in de akte van levering opgenomen erfdienstbaarheid op grond van een ondershandse akte van 5 december 1899¹⁹: 'koper is verplicht om de daklijst voorzover die boven het dak van het ten noorden gelegen huis (Nieuwe Gracht 25) thans behorende aan de heer Woerst, tot op de scheiding in te korten en weg te nemen indien de eigenaar indertijd (lees: te zijner tijd) van gemeld belendend

huis hetzelfde optrok en tevens aan deze toestaan dat de lijst van zijn gemeld huis als dan hange over het dak van het verkochte en daarvoor worde omgekornist.

Nieuwe Gracht 25 is in 1733 gebouwd in de toenmalige steeg tussen de huidige nummers 23 en 27²⁰. Deze steeg gaf toegang tot de achterzijden van de aanliggende panden aan de Hamburgerstraat en de Runnebaan. Mocht de eigenaar van Nieuwe Gracht 25 zijn huis dus willen verhogen, dan moet de eigenaar van Nieuwe Gracht 27 dat gedogen en zelfs zijn dakgoot aanpassen. In de betreffende aktes na 1917 wordt die erfdiensbaarheid niet meer genoemd. Wellicht is deze erfdiensbaarheid toch nog steeds rechtsgeldig?

14 april 1917 Hollandse Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen in Nederland gevestigd te Utrecht (Directeur/eigenaar J. Lzn. Frijda)

Na het overlijden van de weduwe van Willem Bosch van Oud-Amelisweerd op 17 december 1916 werd het pand op 14 april 1917 in het openbaar verkocht voor f20.800,00 aan de Hollandse Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen, directeur: Joseph Frijda Lionszoon, kassier en commissionair in effecten²¹. Van de koop waren uitgesloten het kippenhok en de marmeren schoorsteenmantel in de bovenkamer. De schoorsteenmantel moest de koper verplicht kopen voor f100,00. Het landgoed Oud Amelisweerd bleef het onverdeelde eigendom van de kinderen.

29 december 1917 Joseph Lionszoon Frijda

Joseph Frijda Lionszoon koopt het pand een paar maanden later en wel op 29 december 1917 van de exploitatiemaatschappij voor f 22.200,00. Hij leent daarvoor f14.000,00 van mejuffrouw Wilhelmina Maria Muitmon, weduwe van Aemilius Oostveen te Utrecht. Het pand wordt, zoals te doen gebruikelijk, verkocht inclusief heersende en lijdende dienstbaarheden, maar: de erfdiensbaarheid ten opzicht van Nieuwe Gracht 25 wordt niet expliciet genoemd!²².

Toen Joseph Frijda Lzn het pand kocht woonde hij op de Maliesingel, nummer 76. Het huis aan de Nieuwe Gracht was tot 1922 verhuurd aan F. Steensma, arts. Frijda had in de Zadelstraat 16, met een achterhuis in de Boterstraat, van 1901-1921 een wissel- en effectenkantoor. In dat laatste jaar verhuisde hij, ook met zijn kantoor, naar de Runnebaan²³. In 1932 verhuisde hij naar F.C. Donderstraat 21 en had ook daar zijn wisselkantoor²⁴. Het pand Nieuwe Gracht 27 verhuurde hij aan het Centraal Secretariaat van het Vrijzinnig Protestantisme en de VPRO. In 1949 is het pand door de zoon van Joseph Frijda aan de huurder verkocht.

*Joseph Lionszoon Frijda, lid van de gemeenteraad.
Foto vermoedelijk 1915.*

Joseph Frijda Lzn is geboren in Groningen op 18 november 1879 en overleden in Sobibor op 16 juli 1943. Hij was een zoon van Lion Joseph Frijda, eigenaar van een kledingwinkel in Amsterdam, en Jetta Sanders. Hij was eerst getrouwd met Alida Swaep (Amsterdam 1881-1949). Het echtpaar kreeg twee kinderen. In 1931 is het echtpaar gescheiden. Joseph Frijda trouwde op 19 december 1940 in Utrecht met Rosa Jacoba de Leeuw, (*Utrecht 1901-†Sobibor 1943), buiten gemeenschap van goederen. Dit tweede huwelijk bleef kinderloos²⁵. Frijda was zeer actief in het sociale leven. Hij was lid van het dagelijks bestuur van het Nederlands Israëliësch Kerkgenootschap, directeur van een Wissel- en Effectenbank in de Zadelstraat 16, van 1923 tot 1930 lid van Provinciale Staten van Utrecht, voorzitter van de afdeling Utrecht van de Middenstandspartij en lid van de gemeenteraad van Utrecht. In de

verslagen van de gemeenteraadvergaderingen komt zijn naam herhaaldelijk voor. In september 1941 zijn zij in Amsterdam gaan wonen, eerst in de Ruysdaelstraat daarna in de Deurlostraat. Op 12 juli 1943 is het echtpaar in Amsterdam opgepakt en naar Duitsland getransporteerd. Zowel hij als zijn vrouw waren joods, zij overleden in 1943 in Sobibor. De twee kinderen van Joseph Frijda uit dit huwelijk hebben de oorlog overleefd: Lion Joseph Frijda, arts te Den Haag, (*17-02-1906 – †12-4-1988) en Catharina Eddy Hermina Frijda (*4-7-1907).

Het wisselkantoor van Frijda, Zadelstraat 16, 1908

In de Johan van Oldebarneveldlaan, bij het Spoorwegmuseum, staat een gedenkteken voor Utrechtse joden die zijn omgekomen in de Tweede Wereldoorlog. De namen van Joseph Frijda en zijn vrouw staan daar niet op. Waarschijnlijk omdat zij sinds 1941 in Amsterdam woonden en geen Utrechters meer waren.

Zijn broer Herman (1887-1944) was hoogleraar economie in Amsterdam. Hij dook onder in Leeuwarden, waar hij in 1944 werd gearresteerd en vervoerd naar Auschwitz waar hij overleed. Hermans zoon Leo was lid van een verzetsgroep die aanslagen pleegde op helpers van de Duitsers en sabotage. Hij werd op 30 september 1943 gefusilleerd.

In 1942 is het huis aan de Nieuwe Gracht in beslag genomen. De aantekening in het kadaster luidt: 'in 1942 in beheer bij de Nederlandse Administratie van onroerende goederen. Art. 9, verordening no 154/41. Bewindvoerder Mr. Wieringa, Nobelstraat 37bis'²⁶. Deze aantekening is doorgehaald op 11 augustus 1945²⁷. Toch duurde het nog tot 1949 voordat het huis werd teruggegeven aan de erfgenamen, in dit geval de kinderen, van Joseph Lzn. Frijda.

Confiscatie joodse eigendommen tijdens de Tweede Wereldoorlog

Op 11 augustus 1941 vaardigde de Duitse bezetter verordening 154/1941 uit. Hierin werd de liquidatie geregeld van joods onroerend goed en hypotheek. Joden werden verplicht hun bezit in onroerend goed of verstrekte hypotheek te melden bij de Niederländische Grundstückverwaltung.

De uitvoering van het beheer, inclusief innen van huren, verzekeren, hypotheek en verkoop, werd uitbesteed aan het door NSB'ers geleide Algemeen Nederlandse Beheer van Onroerende Goederen (ANBO) De opbrengsten uit huur en verkoop werden overgemaakt naar de zogenoemde Liro bank.

De oorspronkelijke bank Lippmann, Rosenthal & Co was gevestigd aan de Nieuwe Spiegelstraat. Deze bank was in 1859 door de joodse ondernemers George Rosenthal en Leo Lippmann opgericht.

De Duitsers richtten een tweede bank Lippman, Rosenthal & Co op aan de Sarphatistraat. Voor de buitenwereld leek het een gewone bank die Joden aanmoedigde er hun geld en bezittingen zoals sieraden en schilderijen te deponeren. Maar het doel was om Joods bezit (geld, waardepapieren en waardevolle bezittingen) systematisch te registreren en vervolgens te roven.

Het herdenkingsmonument voor de omgekomen joden in de tweede wereldoorlog in de Ouderbarneveldlaan bij het Spoorwegmuseum. Het monument staat daar omdat de meeste Utrechtse joden vanaf het Maliebaanstation zijn afgevoerd.

De zogenoemde Liro bank was een roofofbank die diende als depot en verkoopkantoor van geroofd joods eigendom waar de joden verplicht werden een rekening te openen. In 1941 en 1942 werden er ook verordeningen uitgevaardigd, inhoudende dat joden hun contante vermogen en effecten moesten overmaken naar een door hen te openen rekening bij de Liro bank. Aanvankelijk mocht men f1.000,00 per persoon/per maand opnemen, in 1942 werd dit teruggebracht tot f250,00 per gezin per maand. Er is tussen de 26 en 55 miljoen gulden ingeleverd.

Na de Tweede Wereldoorlog konden de oorspronkelijke eigenaren van in beslag genomen huizen een claim indienen bij de afdeling Rechtspraak van de Raad voor Rechtsherstel. Onroerend goed werd meestal door minnelijke schikking met nieuwe eigenaren vrijwel volledig gerestitueerd. Van de geroofde waarde van 179 miljoen gulden kon 171,9 miljoen worden gerestitueerd.

Bij toeval ontdekte in 1997 een studievriend van journalist Yoeri Albrecht een deel van de Liro-archieven in een kantoorpand dat hij gekocht had. Albrecht schreef over de ontdekking twee artikelen in weekblad Vrij Nederland. Dit leidde tot de Liro-affaire. Het bleek dat bij de afwikkeling van de zaken er veelal geen claims meer waren gekomen. De rechthebbenden waren immers gedeporteerd en in veel gevallen vermoord. De toenmalige ambtenaren besloten de resterende bezittingen, sieraden en kleinoden, onderling te verloten en te verkopen. De overheid stelde hierop een Commissie van Onderzoek Liro Archieven in onder leiding van Frans Kordes, voormalig president van de rekenkamer.²⁸

1949 Dr. Lion Joseph Frijda, arts te Den Haag

Na de Tweede Wereldoorlog konden de oorspronkelijke eigenaren van in beslag genomen huizen een claim indienen bij de afdeling Rechtspraak van de Raad voor Rechtsherstel. Kennelijk heeft Lion Joseph Frijda en zijn zuster, kinderen van Joseph Lionzn Frijda, dat ook gedaan.

Op 19 februari 1949 wordt nalatenschap van Joseph Lion Frijda geregeld ten overstaan van notaris Tonnie Jacob Rupp te Amsterdam en in tegenwoordigheid van

Georg Lambert de Vries, kantonrechter te Amsterdam. Aanwezig zijn Hendrik Abraham de Jongh, notaris te Utrecht als gevolmachtigde van Lion Joseph Frijda, zoon van Joseph Frijda Lzn, zijn zuster Catharina Eddy Hermine Koning-Frijda, geboren 4 juli 1907, beide kinderen uit het eerste huwelijk van Joseph Frijda. Verder Willem van Laar, executeur-testamentair²⁹, Johan Karel Versfelt, kandidaat-notaris door de kantonrechter van Amsterdam op dezelfde dag benoemd als bijzonder curator.³⁰

Het pand Nieuwe Gracht 27 werd toebedeeld aan Lion Joseph Frijda. Er was ook nog een tegoed uit de grootboekopbrengsten van De Nederlandse Administratie van Onroerende Goederen, ter grote van f 1.825,00. Het lijkt er op dat de opbrengsten van het huis netjes zijn geadministreerd. Dit bedrag wordt toebedeeld aan de twee kinderen van Lion Joseph Frijda, die toezegt dat hij het geld goed in hypotheek zal beleggen³¹. Welke opdracht kandidaat-notaris Versfelt had heb ik niet kunnen achterhalen. Het archief van de afdeling Rechtspraak van de Raad voor Rechtsherstel, in het Nationaal Archief, is helaas niet goed ontsloten en slecht toegankelijk.

1949 De vereniging Centraal Secretariaat van het vrijzinnig protestantisme, gevestigd te Utrecht

Op 19 maart 1949 verkoopt Lion Joseph Frijda het pand voor f 35.000,00³² aan de vereniging Centraal Secretariaat van het vrijzinnig protestantisme, gevestigd te Utrecht³³.

Nieuwe Gracht 25

Tussen Nieuwegracht 23 en 27 was oorspronkelijk een steeg vrijgelaten. Deze steeg gaf toegang tot de achterkant van Hamburgerstraat 40 en tot het voormalige abdijterrein. Bij een overdracht van Nieuwe Gracht 23 in 1630 wordt als belending aan de zuidzijde vermeld: 'zekere gang van F. Lagase, de Franse dominee', in 1634 als: 'de abdij met haar uitgang'. Ook in 1633 wordt deze belending aan de zuidzijde vermeld met daarbij de naam van [Johan Jacob] Dubois later de Franse predikant'. Lagase en Dubois zijn niet gevonden als eigenaren van huizen aan de Hamburgerstraat, waarschijnlijk waren ze huurders.

Sommige bewoners van de Nieuwegracht hadden via deze steeg toegang tot de achterzijde van hun huizen. Zo krijgt Jonkheer Gijsbert van Hardenbroek, eigenaar en bewoner van Nieuwegracht 19, in 1626³⁴ toestemming van het kapittel van Oudmunster om vanuit zijn hof een uitweg te maken tot in de poortweg van de Runnebaan. Bedoeld is de steeg tussen Nieuwegracht 23 en 27.

Het huis Nieuwegracht 25 is gebouwd in of vlak na 1733. Nicolaas van Vianen kreeg in dat jaar toestemming van vrouw Hol, eigenaresse van Nieuwe Gracht 23, om in de steeg naast haar huis een 'bouwsel' te maken³⁵. Van Vianen wordt in de betreffende akte vermeld als: 'possesseur van de huysinge daar noordwaarts naast staande'. Dat is dus Nieuwegracht 21.

Rectificatie

In Steengoed 59 van mei 2016 staat dat Nicolaas van Vianen woonde op Nieuwe Gracht 27 dat moet dus Nieuwe Gracht 21 zijn.

Nieuwe Gracht 23

De eerste eigenaar, in 1617, was Rutger Jans van Soest. In 1733 is Adriana Hol eigenaar van dit huis. In 1778 is Viktor Jacob Koningsbergen³⁶ († 1799?) eigenaar

van Nieuwegracht 23. Hij verkreeg het huis toen uit de nalatenschap van zijn moeder Gerarda Bosch, weduwe van (zijn vader) Valentijn Viktor Koningsbergen. Dat het inderdaad gaat om Nieuwegracht 25 kan worden afgeleid uit de vermelde namen van de eigenaren van de belendende huizen³⁷. Zijn moeder kocht het huis op 13 februari 1765 van Roelof Verheijen, gehuwd met Theresia Baljet. In die koopovereenkomst wordt nadrukkelijk verwezen naar de hiervoor genoemde overeenkomst van 1733 tussen Adriana Hol³⁸, eigenaresse van Nieuwegracht 23, en Nicolaas van Vianen, glasemaker. Adriana Hol, 'bejaarde dochter' woonde samen met haar zuster Cecilia, weduwe van Rochus van Eede, en haar broer Hendrik, houtkoper, op de Oudegracht tussen de Weesbrug en de Smebrug³⁹. Dit blijkt uit hun gezamenlijk testament van 21 augustus 1731, waarbij zij Nieuwegracht 23 vermaken aan hun neef Adrianus Verkerk of na zijn dood aan diens kinderen. In 1833 is Johan Lodewijk Bredeman eigenaar en bewoner van het pand. In een lijst van branden lezen we dat op 19 maart 1833 er 's avonds brand was in zijn huis⁴⁰. Na in bezit te zijn geweest van diverse eigenaren koopt Justus Johannes van Leeuwen het huis in 1874 en in 1881 koopt hij op een veiling ook het er naast gelegen huis, Nieuwe Gracht 25. Zijn beroep is kamerbehanger.

Tenslotte

We hebben al een paar panden aan de Runnebaan onderzocht en erover gepubliceerd in eerdere aflevering van SteenGoed: Sic Semper op de hoek, in Steengoed nr 52 (2011) Nieuwe Gracht 11 in nr 45 (2007), Nieuwe Gracht 19 en 21 in nr 42 (2006) en Nieuwe Gracht 25 in nr.59 (2016). In deze SteenGoed hebben we de geschiedenis van Nieuwe Gracht 27 beschreven. Of de andere panden aan de Runnebaan ook een keer aan bod komen hangt er vanaf of er voldoende interessante gegevens worden gevonden. We zijn er in ieder geval mee bezig.

Kamerbehanger

Vroeger werden de muren van voorname huizen aan de binnenkant niet zoals tegenwoordig met stuc glad afgewerkt. De onafgewerkte muren werden bekleed met jute bespannen op latten die tegen de muur werden bevestigd, het zogenoemde betengelen. Soms werd daarop een grondlaag van krantenpapier opgeplakt. Vervolgens werd er behang op gelijmd. Eind 16e eeuw kwam goudleerbehang in de mode. Dit behang werd beschilderd als imitatie wandtapijt maar ook, na beschildering of in het geval van leer behang geperst met stempels waarmee reliëf in het leer werd geperst. Door de opkomst van goedkopere, op doek geschilderde behangsels in de 18de eeuw, werd goudleerbehang steeds minder toegepast. Na 1835 werden de motieven op rollen papier gedrukt. Tegenwoordig worden de muren vlak afgewerkt en kan het behang er direct worden opgeplakt⁴¹. Goudleerbehang, maar ook beschilderde doeken, zullen niet goedkoop zijn geweest. Ze worden alleen nog aangetroffen in (voormalige) huizen van rijk families en instellingen, zoals het Rijnlandhuis in Leiden. Een kamerbehanger van toen is niet te vergelijken met een behanger nu. Hij moest met de grootste zorgvuldigheid door kunstenaars beschilderd leer of doeken op een vakkundige manier aanbrenge. Justus Johannes van Leeuwen bezat op de Nieuwe Gracht twee huizen, de nummers 23 en 25. Ook in de Donkere Gaard woonde in het begin van de 19de eeuw een kamerbehanger die daar twee huizen in bezit had. Het betengelen zal dus ongetwijfeld een kostbare zaak zijn geweest waaraan de kamerbehanger goed verdiende.

BIJLAGE I

Eigenaren en bewoners

Nieuwegracht 23, 25 en 27, Hamburgerstraat 32 – 40

Bronnen: Kadaster/OAT 1832, HUA/Transporten en Plechten, volkstellingen en bevolkingsregisters

Nieuwe Gracht 23 (F241)

Eigenaren

- 1617 Rutger Jans (van Soest)
- 1630 Willem Tonisz Middelkoop, waarschijnlijk de aannemer
gehuwd met Anneke Thonisdochter, weduwe van Rutger Jans van Soest
- 1630 mr. Aernout van der Lingen, professor academie Utrecht
gehuwd met Catharina van der Well
- 1634 Anthonius Mattheus, professor academie Utrecht
- 1663 Cornelis van Beek
- 1693 Dr. Van Houten
- 1733 Adriana Hol
- 17?? Adrianus Verkerk, neef van Adriana Hol, geërfd
- 1765 Roelof Verheijen gehuwd met Theresia Baljet
- 17?? Viktor Koningsbergen gehuwd met Gerarda Bosch
- 1832 L.W.G. Breseman, wijnkoper
- 1832 Johan Lodewijk Bredeman, officier van gezondheid
- 1840 Aletta Jacoba de Wijs, rentenierster
- 1858 Maria Laurentia Charlotte Uri
- 1874 Justus Johannes van Leeuwen, kamerbehang
- 1889 Eduard Johannes van Leeuwen

Bewoners

- 1824 Johan Willem Pieper (?), luitenant-kolonel
gehuwd met Jolanda Suzanna van Meintsma, en 1 dienstbode
- 1830 Johan Lodewijk Breseman, oud officier van gezondheid
gehuwd met Maria Elisabeth Dornsaffien (?); 3 kinderen en 2 dienstboden
- 1840 Alicia de Wijs met 2 dienstboden
- 1858 Maria Laurentia Charlotte Uri, met 1 dienstbode
en 1 dame van gezelschap
- 1874 Justus Johannes van Leeuwen
gehuwd met Wilhelmina Adriana Augustinus met 2 kinderen
- 1889 Eduard Johannes van Leeuwen
gehuwd met Antonia Maria Kibbeling; 4 kinderen

Nieuwe Gracht 25 (F240)

Eigenaren

- 1733 Nicolaas van Vianen
- 1765 Roelof Verheijen, gehuwd met Theresia Baljet
- 17?? Valentijn Viktor Koningsbergen, gehuwd met Gerarda Bosch
- 1778 Viktor Jacob Koningsbergen
- vóór 1832 Jan Preisinger, kleermaker
- 1832 weduwe Poulhier/Soulier
- 18?? Adriaan Woerst
- 1865 Abraham Joh. Dieperink
- 1867 Adriaan Marinus van der Pluijm, zoon († 27-1-1881)
- 1881 Petrus van der Pluijm, vader († 29-4-1881)
- 1884 Justus van Leeuwen, kamerbehang, gehuwd met Wilhelmina Adriana Augustinus

- 1888 Johanna Sophia van Leeuwen, dochter
- 1911 Everardus Joh. van Leeuwen, zoon, kamerbehanger
- 1911 Anthonia Maria weduwe van E.J. van Leeuwen
en Justus Joh. van Leeuwen
- 1926 Elisabeth van Rijn, weduwe van J.J. van Leeuwen
- 1962 Stichting Kamp- en Reiswerk Vrijzinnige Chr. Jeugdcentrale

Bewoners

- 1824 Teresa van den Hoogenberck – Soulier met 2 volwassen kinderen
- 1830 Helena Vister – van Heiningen, weduwe, met 4 kinderen en 1 dienstbode
Franciscus Bossong en Francina Bossong, kinderkleermakers,
Gerritje de Kief – Fortuin, weduwe
- 1840 J.C. Rantzen, weduwe van Schut
- 1858 Anna Maria Collot d'Escury, weduwe van Thienen en 1 schoolleerling
en 1 dienstbode
Julius Heinrich Hisgen met gezin en 1 dienstbode (in 1865 vertrokken)
- 1867 Abraham Johannes Dieperink gehuwd met Elisabeth Wilhelmina Charink
- 1865 Julius Heinrich Hisgen, lector met vrouw en 4 kinderen en dienstboden
- 1868 Petrus van der Pluijm, rentenier, met 3 dochters
- 1889 Petrus van der Pluijm en Sophia Geertruida Estop met 1 dochter

Nieuwe Gracht 27 (F239)

Eigenaren

voor 1832 en in 1832 Hof van Utrecht, gijzelkamer

- 1837 Gerrit Johan van Mansvelt, directeur gemeentelijke belastingen
- 1859 Johanna Wilhelmina Pauw van Breggen, weduwe van G.J. van Mansveld
- 1859 Willem Johannes Marie Bosch van Amelisweerd
- 1899 A.C. van de poll, weduwe van W.J.M. Bosch van Amelisweerd
- 1917 Hollandse Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen,
directeur J. Lzn Frijda
- 1917 Joseph Lionzoon Frijda
- 1942 in beslag genomen joods eigendom
door de Ned. Administratie van onroerende goederen
- 1949 Dr. Lion Joseph Frijda, zoon van J.Lzn Frijda,
teruggegeven i.v.m. rechtsherstel
- 1984 samenvoeging met Hamburgerstraat 40
- 1949 Stichting Kamp- en Reiswerk Vrijzinnige Chr. Jeugdcentrale

Bewoners

- 1824 Jan Frederik Pierson, deurwaarder, Jan Pierson, klerk en nog 3 kinderen
- 1830 Frederik Lambertus Hoff, deurwaarder,
gehuwd met Augustina Eugenia Prin
- 1840 Gerrit Johannes van Mansvelt, directeur der belastingen,
gehuwd met Johanna Maria van der Breggen Pauw, met 3 kinderen
en 2 dienstboden
- 1858 Gerrit Johan van Mansveld, († 15-1-1860) directeur stedelijke belastingen,
gehuwd met Johanna Maria van der Breggen Pauw, met 6 kinderen,
dienstboden en 1 huisknecht.
- 1859 Willem Johannes Marie Bosch van Amelisweerd met 5 kinderen
- 1917 F. Steensma, arts
- 1922 Joseph Lionzoon Frijda
- 1932 Centraal secretariaat van het Vrijzinnig Chr. Protestantisme

Hamburgerstraat 32 F 237

Van 1897-1910 betrof het adres Hamburgerstraat 32 het op een andere plaats gelegen (in 1910 gesloopte) pand Hamburgerstraat 32.
Vanaf 1910 betreft het adres Hamburgerstraat 32 een gedeelte van het op een andere plaats gelegen pand Hamburgerstraat 30

Bewoners

- 1824 Aletta Elisabeth van Pesch, weduwe van Reitz
- 1830 Aletta Elisabeth van Pesch, weduwe, met 2 dienstboden, en Gerrit Johan van Mansvelt, inspecteur der belastingen, en 2 dienstboden
- 1840 Cornelia Petronella Heijst, weduwe Schot met 1 zoon, schoonzuster en 1 dienstbode
- 1858 1859 Salomon Jacob van Lier, advocaat, met vrouw, 3 kinderen, 1 schoondochter en 2 dienstboden, Eva de Jong van Son en haar zuster Wilhelmina, Johannes Jacobus van der Gou, commissionair, gehuwd met Theodora de Haart en 2 dienstboden, Johanna Christina Brouwer en Carl Georg Callenbach
- 1872 Christiaan Marensen, kunstschilder en fotograaf gehuwd met Christina E.M. Lehman en dienstboden
- 1881 Hendrik Jonker, fotograaf met 2 zusters

In latere jaren woonden er soms meerdere gezinnen tegelijk in dit pand. Zo vinden we in

- 1883 Johannes Jacobus Huizer, fotograaf gehuwd met Everdina de Beus met 2 kinderen
- 1883 Johan Gerardus Abraham Vorderhake gehuwd met Elisabeth Petronella van Son met 3 kinderen.
- 1884 Jan Jeager Anthonie van Winsen, fotograaf
- 1885 Johannes Hendrikus Hagemann, schilder gehuwd met Anna Maria Kukufskip (?) met 4 kinderen.

Hamburgerstraat 34 F238

Eigenaren

- 1832 Rooms-Katholieke Armenkamer

Bewoners

- 1824 Anna Elisabeth de Wind en Alida Jacoba de Windt en 1 dienstbode
- 1830 Hendrik Gillot, secretaris der Militaire Raad gehuwd met Gerardina Maria Scheidner met 2 kinderen en 1 min, Nicolaas Pieter Blommendaal, gepensioneerd kapitein ter Zee, met vrouw en 2 kinderen
- 1840 Suzanna Blommendaal, weduwe Van Alphen met 1 dochter en 1 dienstbode.
- 1858 Adriaan Willem Karel Ariëns, advocaat met een wisselend aantal dienstboden.
- 1860 Adriaan Willem Ariëns, gehuwd met Lisette Christina Anthonia Povel, met 4 kinderen en dienstboden.
- 1883 Petrus Johannes Idenburg gehuwd met Alexandrine Frederique van Wegge Spies met 6 kinderen 3 dienstboden

Literatuur

- Dolfin e.a.: Utrecht, De huizen binnen de singels, SDU, Den Haag, 1989
1e deel: bladzijden 91-93, 2e deel: bladzijde 87
- UDC: Jan van der Hoeve: Historische bouwopname, 28-07-1994
- Temminck Groll: Archeologische en Bouwhistorische kroniek 1926-1972, blz. 169
- Hein Hundertmark e.a., De Paulusabdij, Matrijs, Utrecht, 2010,
- SteenGoed 42: april 2006, Nieuwe Gracht 19, Blz. 28, De Pijnbank.
- Steengoed 52, april 2011, Sic Semper

Dankwoord

Graag wil ik mijn collega's van de werkgroep Historisch Onderzoek van het Utrechts Monumentenfonds bedanken voor hun kritische opmerkingen,adviezen en aanvullingen. Met name bedank ik Dirk van Sichem voor de fraaie plattegronden en tekeningen ter verduidelijking van de soms ingewikkelde situaties en Simon den Daas voor de opmaak en drukwerkbegeleiding.

Noten

In de noten worden de volgende afkortingen gebruikt:

HUA: het Utrechts Archief

TG gevolgd door een nummer: heeft betrekking op een archief in het Utrechts archief

Inv.nr. gevolgd door een nummer: heeft betrekking op een onderdeel van een archief

Hyp4: aanduiding van het hypotheekregister

Leggerartikel: In het kadaster heeft elke eigenaar een apart formulier , de 'legger'-met een nummer met gegevens van zijn eigendommen.

1 Zie Steengoed 42, april 2006, nr. 45, december 2007 en nr. 52, april 2011

2 Bron: Inleiding inventaris archief van de Paulus Abdij.

3 Zie SteenGoed 42, april 2006, bldz. 6-8

4 Zie SteenGoed 59, mei 2016

5 J. A. van der Hoeve, Bouwhistorische opname Nieuwe Gracht 27, 28 juli 1994,

6 Zie voor de beschrijving van de termen 'diephuis' en 'dwarshuis': Utrecht , de huizen binnen de singels, 1e deel, M.J. Dolfin e.a., SDU, Den Haag, 1898

7 De Paulusabdij, Hein Hundertmark en Kaj van Vliet, Matrijs 2010, Utrecht

8 C.T.L. Temmink Groll in MOU 1959, bldz 133

9 C.T.L. Temmink Groll in MOU 1959, bldz 133

10 Zie SteenGoed 42, april 2006, bldz. 28

11 N. van der Monde Beschrijving van pleinen, straten, enz. 1844-1846

12 Tg 711, BS Utrecht, Inv.nr 106, pag. 104

13 Toegang 979 (Utrecht) Provinciaal Bestuur 1813 – 1920, inv.nr. 547 notulen G.S. 11-4-1837, agendapunt 31 en bijlage.

14 Zie SteenGoed 42, april 2006

15 Tg 1294 Kadaster gemeente Utrecht, inv.nr. (3)137, akte 51. d.d 18 april 1837 en Tg 1294, inv.nr. (3)214, akte 5

16 Tg 1294 Kadaster gemeente Utrecht, inv.nr. (5)214) akte 5

17 Tg 481, inv.nr. 450-04, akte 693

18 Zie Steengoed 52, 2011, bldz13

19 Tg 1294 Kadaster Utrecht, Inv.nr. 71, akte 127v

20 Zie Steengoed nr. 59, mei 2016, bldz.39-41.

21 Tg 1294, Kadaster Utrecht, Inv.nr. deel 808, akte 94 en deel (5)799, akte 83 d.d. 14-4-1917

22 Tg 1294 Kadaster Utrecht, Inv.nr. deel (5)808, akte 94 d.d. 29 december 1917

23 Het Utrechts Nieuwsblad van 5 april 1921

24 Utrechtse Adresboeken

25 Stadsarchief Amsterdam, Persoonskaart

26 Tg 1294 Kadaster gemeente Utrecht, leggerartikel 13621/6

27 Tg 1294 Kadaster, gemeente Utrecht, Leggerartikel 13621

- 28 Bron: Wikipedia: LIRO en G. Aalders, *De beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945*, Amsterdam. 2001 en: Roof. *De ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Den Haag, 1999
- 29 *Helaas is niet te vinden welke opdracht Willem van de Laar als executeur-testamentair had.*
- 30 *Helaas is niet te vinden welke opdracht Johan Karel Versfelt als bijzonder curator had.*
- 31 Tg 1294 Kadaster gemeente Utrecht, Hyp4: (1)398 akte 50. akte van scheiding en deling.
- 32 Tg 1294 Kadaster gemeente Utrecht inv.nr. (6)389, actie 56
- 33 Tg 1294 Kadaster, gemeente Utrecht, Inv.nr. 1398 akte 56 (let op lettergrootte)
- 34 Zie Steengoed 42, april 2006, bldz 14
- 35 Bron: HUA, Notariële archieven, Toegang 34-4, inv. nr. U180a002 akte 162
- 36 De naam Koningsbergen komt in de akten ook voor als Koningsberger.
- 37 Vóór 1795 werden in notariële akten als plaatsbepaling de eigenaren van de belendende panden genoemd.
- 38 De naam Hol komt de akten ook voor als Holl.
- 39 Bron: HUA, Notariële archieven, Toegang 34-4, inv.nr. U180a002 akte 42, testament
- 40 Bron: Tg 1100, Inv.nr. 560 Lijst van branden 1828-1872 en 1877 – 1887
- 41 Bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Behang#Behang_in_oude_huizen

Utrechtse Duiten

door: G.J. van Ingen

Niet aantoonbaar is dat de stad Utrecht ooit het recht tot het slaan van munten is verleend; eerder was sprake van een gewoonterecht om klein geld (meestal van koper) in omloop te brengen. Vanaf het midden van de 14de eeuw diende het stadsbestuur zich met geldzaken bezig te houden, met name om de koers en geldigheid van circulerende munten vast te stellen.

Hieronder wordt stil gestaan bij de door de stad Utrecht uitgegeven duiten.

Sinds de 14de eeuw de benaming van munten ter waarde van $\frac{1}{4}$ groot of $\frac{1}{8}$ stuiver; in de 17de en 18de eeuw is de kleinste eenheid in het Nederlandse muntstelsel 8 duiten = 1 stuiver.

In de jaren 1509-1522 werden de eerste kleine duitjes geslagen: op de voorzijde Sint Maarten te paard, zijn mantel delend en op de keerzijde een Engel met het stedelijk wapenschild voor zich en de tekst *CIVITAS*TRAIECT.

Deze duitjes worden ook wel als zogenaamde 'armenpenningen' aangemerkt, zo Sint Maarten als symbool van liefdadigheid wordt beschouwd. Het is dan ook niet vreemd dat de kerkmeesters van de Buurkerk van de Raad toestemming hadden om deze duitjes te mogen slaan, zoals valt te lezen in het Raadsdagelijks boek van 7 mei 1523. Het gewicht van deze duitjes, waarin een gering percentage zilver was verwerkt, bedroeg ca. 0,91 gram. Kennelijk bestond bij de burgers enige weerstand om deze duitjes aan te nemen, zodat de Raad op 23 februari 1523 opdracht gaf tot het slaan van nieuwe, zuiver koperen duiten.

De duiten van 1523 dragen aan de voorzijde het stedelijk wapenschild met de tekst +CIVITAS=TRAIECTEN en op de keerzijde een versierd kruis met de tekst ANNO DOMINI.1523; gewicht ca. 1,29 gram. Onder Philips II (1555-1598), als Heer van Utrecht, verscheen in 1578 nog een duit, met op de voorzijde een 'vonkend vuurstaal op een kruis' en op de keerzijde het wapenschild van de stad.

Alle afbeeldingen bij dit artikel zijn vergrotingen. De werkelijke maat is pl.m. 22 mm, voor de munt van 1625 is dat 19 mm

Duit geslagen in 1625
sterk uitvergroot; koper

In de periode 1617-1637 werden duiten geslagen met op de voorzijde een versierd stadswapen en op de keerzijde binnen een lauwerkrans in vier regels TRA/ IEC/ TVM/ jaartal. Gewicht ca. 1,85 gram. Met name dit type duiten wordt elders door vervalsers gebruikt om duiten te maken met een lager gewicht, waardoor winst viel te behalen. Een voorbeeld waren de duiten die onder meer door graaf Ernest d'Aspremont-Lynden voor het Graafschap Reckheim (gelegen boven Maastricht) werden vervaardigd.

*Duit geslagen in 1661,
sterk uitvergroot; koper*

In de periode 1657-1691 liet de stad meerdere types van duiten slaan, mede als gevolg van de toename van de vele imitaties die binnen de Republiek circuleerden. Desondanks viel het uitgeven en ontvangen van verboden munten niet te stuiten, zodat de raad andermaal besloot duiten te doen slaan, nu van een geheel nieuw type en gewicht overeenkomstig de duiten van Holland. Deze nieuwe duiten verschenen in de jaren 1710-1724. Bij publicatie van 11 maart 1711 werden alle oude Utrechtse duiten buiten omloop gesteld. De nieuwe duiten tonen aan de voorzijde een gekroond stedelijk wapenschild en op de keerzijde de tekst: Stad/ Utrecht/ jaartal; gewicht ca. 3,80 gram.

*Duit geslagen in 1723,
sterk uitvergroot; koper*

De hiervoor gesignaleerde problemen bleven ook nadien nog voortduren, reden in 1739 om andermaal tot een veranderd type over te gaan, dat tot 1794 werd gehandhaafd, behoudens kleine varianten. Deze duiten droegen aan de voorzijde het gekroonde wapenschild van Utrecht, gehouden door twee leeuwen, met daaronder een dunne lijn en een versierde accolade met een kleine schelp. De keerzijde bleef ongewijzigd alsook het gewicht. Van de duiten tussen 1657 en 1794 vervaardigd, bestaan ook afslagen in zilver en goud, zogenaamde 'Nieuwjaarspenningen' die werden benut als relatiegeschenk.

Duit geslagen in 1786,
sterk uitvergroot; zilver

Hoewel de duiten al ruim 200 jaar uit ons muntstelsel zijn verdwenen, is het bijzonder te noemen dat tot op de dag van vandaag de duit nog altijd een rol speelt in tal van gezegden. De laatste uitgave van 'Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal' geeft hiervan tal van voorbeelden:

- van vier duiten weerom geven (flink de waarheid zeggen)
- hij zou een duit in tweeën bijten (is zeer gierig)
- ook een duitje in het zakje doen (een woordje meespreken)
- geen mens die daar een duit voor geeft (niemand die daar iets voor over heeft)
- geen rooie duit (in 't geheel niets)
- op de duiten zijn (gierig zijn)

Ook kennen we de begrippen als 'duitendief' (iemand die er steeds op uit is geld te verdienen) en 'duitenkliever' (vrek).

Literatuur

F.Pietersen – Munten van de stad Utrecht, Centraal Museum Utrecht, 1978

J.C.v.d.Wis en T. Passon. – Catalogus van de Nederlandse Munten, Omni-Trading, 2009

Dr.H.E. van Gelder – De Nederlandse Munten, Het Spectrum, 2002

P.O. van der Chijs – De Munten van Utrecht, De Erven F.Bohn, Haarlem, 1859

Duit geslagen in 1792,
sterk uitvergroot; koper

De afbeeldingen op de achterpagina zijn allen reeds geplaatst en beschreven, behalve de twee dames met de kinderwagen. Dat zijn de moeder en de eerste vrouw van J.L.Frijda

Utr. Wissel- en Effectenbanl.

Naar wij vernemen zal binnenkort het kantoor der Utrechtsche Wissel- en Effectenbank, directie J. Frijda Lzn. & Co., overgeplaatst worden van het perceel Zadelstraat naar het pand Nieuwe Gracht, hoek Hamburgerstraat thans bewoond door Dr. Steensma. De winkelstraat waarin het kantoor zoolang gevestigd was wordt dus thans vervangen door de meer stille gracht.

